

22. Кондрашов Н. А. История лингвистических учений: учеб. пособ. [для студ. пед. ин-тов по спец. № 2101 "Рус. яз. и лит."]. / Кондрашов Н. А. – М. : Просвещение, 1979. – 224 с.
23. Куманецкий К. История культуры Древней Греции / Куманецкий К. – М. : Высшая школа, 1990. – 351 с.
24. Локк Д. Избранные философские произведения : в 2 т. / Д. Локк. – М. : Изд-во соц.-экон. лит-ры, 1960– .– Т. 1. – 1960. – 736 с.
25. Лосев А. Ф. История античной эстетики / Лосев А.Ф. // История античной эстетики: Итоги тысячелетнего развития: В 2 кн. – М. : Искусство, 1992. – 604с.
26. Михальская А. К. Педагогическая риторика: история и теория: учеб. пособ. [для студ. пед ун-тов и ин-тов]. / Михальская А. К. – М. : Академия, 1998. – 432 с.
27. Рассел Б. История западной философии / Рассел Б. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1959. – 935 с.
28. Руссо Ж.-Ж. Избранное. Главы и отрывки из сочинений / Руссо Ж.-Ж. – М. : Дет. лит., 1976. – 190 с.
29. Соколов В.В. Философская система Томаса Гоббса. Вступительная статья / В. В. Соколов // Гоббс Т. Избранные произведения : в 2 т. – М.: Мысль. – Т. 1. – 1964. – С. 5-41.

Одержано редакцією 07.03.2008

Прийнято до друку 17.11.2008

УДК 811.162.1'42

Л. В. Потапенко

ПОЛЬСЬКА ГЕНОЛОГІЧНА ШКОЛА: ВІД ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ ДО ВСІХ ФОРМ ВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті представлено результати наукових розробок польської генологічної школи, що спричинилася до створення образу нової генології, предметом вивчення якої є універсум мови і всі форми мовної комунікації. Особливу увагу в статті приділено дослідженню найбільш виразних з сучасних проблем еволюції жанрових форм: стирання меж між літературними і практичними жанрами і загального послаблення жанрових меж.

Ключові слова: генологія, жанр мови, акт мови, еволюція жанрів, перехрещування жанрових форм, текстові гібриди, мовна гра.

В статье представлены результаты научных разработок польской генологической школы, которая внесла свой весомый вклад в формирование образа новой генологии, на данном этапе изучающей универсум речи и все формы вербальной коммуникации. Особое внимание в статье уделено исследованию наиболее выразительных современных проблем эволюции жанровых форм: стирания границ между литературными и практическим жанрами и ослабления жанровых рамок.

Ключевые слова: генология, жанр речи, речевой акт, эволюция жанров, перекрещивание жанровых форм, текстовые гибриды, языковая игра.

The article representatives the results of research of the polish genology school, which takes part in a creation of a new genology's image. The subject of a modern genology science is speech universum and all forms of verbal communication. The special attention in the article is devoted to research of the most expressive modern tendencies in a sphere of genre forms: disappearance of verges between literary and practical genres and common weakness of genre verges.

Key words: genology, genre of speech, act of speech, evolution of genre, crossing of genre forms, textual hybrid, language game.

Закорінена ще в античній риторичі, наділена довгою літературною традицією, генологія нині переживає новий виток свого розвитку. Вона стала особливим об'єктом наукової гуманітарної думки від часу опублікування в 1979 році новаторської концепції Михайла Бахтіна і дотепер є полем активних наукових розвідок.

Помітне місце в створенні нової теорії жанру займають праці польської генологічної школи, яка виводиться з концепції Стефанії Скварчинської, вперше сформульованої в її книзі «Теорія листа», виданій у Львові в 1937 році. Як буває в науці в переломні часи її розвитку, ця концепція в головних своїх твердженнях збіглася з піонерською концепцією М. Бахтіна, початково сформульованою в 1929 році в праці «Марксизм і філософія мови». Спільним відправним моментом в обох концепціях було незадоволення існуючою на той час теорією літературних жанрів, якій М. Бахтін закидав занадто вузьку підставу концепції Аристотеля і класицизму і ігнорування форм розмовних висловлювань [1, с. 222].

Не вдаючись до обговорення добре відомих українським дослідникам положень концепції М. Бахтіна, зазначимо, що через об'єктивні причини новаторські ідеї російського вченого тоді не дісталися світу західної науки, тому новий погляд Стефанії Скварчинської на природу жанру був цілком оригінальний і самостійний. Однак він, як покажемо, презентує дуже близьке до бахтінського розуміння жанру.

Важливою складовою теорії С. Скварчинської є опрацьована нею детальна класифікація основних чинників мовного повідомлення, в якій за конститутивні ознаки жанру визнаються наступні: а) адресант, б) адресат, в) зв'язок, що існує між адресантом і адресатом, г) ситуація створення повідомлення, ситуація сприйняття повідомлення, ситуація створення і сприйняття повідомлення, г) націлена на порозуміння з адресатом функція повідомлення в її двох аспектах: практичному і чисто гуманітарному, д) предмет повідомлення, е) уява про предмет повідомлення, є) форма виразу, ж) код [14, с. 64–65].

Зазначаючи місце теорії С. Скварчинської на мапі студій жанру, Моніка Засько-Зелінська пише: «Хоча праці Скварчинської закорінені в теорії літератури, проведені авторкою дослідження призвели до заперечення поділу на літературу і нелітературу, а також до акцентування переконання, що поетика входить в життя. Там власне є джерело окремих жанрів, а часто і причини, які призводять до зміни художніх форм» [23, с. 19].

Створена на тлі новаторських концепцій, сучасна генологія має значний доробок у дослідженні літературних, публіцистичних, наукових, релігійних, розмовних та ін. жанрів. На польському ґрунті це – окрім численних програмних робіт Стефанії Скварчинської – праці Міхала Гловінського, Тереси Добжинської, Станіслава Гайди, Антоні Фурдала, Анни Вежбицької, Анни Душак, Александра Вілконя, Єжи Бартмінського, Барбари Бонецької, Моніки Засько-Зелінської, Божени Вітош, Марії Войтак та ін. Однак факт постійної внутрішньої трансформації жанрів, що спричиняється, з одного боку, об'єктивним процесом розвитку мови, з другої ж – їх креативною зміною суб'єктами мови, вимагає подальшого розвитку і поглиблення генологічних досліджень.

Зазначаючи, що на межі XIX і XX століть теорія жанру пройшла в своєму розвитку від універсальної стадії, коли вона становила збір нормативних вказівок і правил, до стадії наукової, Станіслав Гайда пропонує розрізняти три напрямки цієї стадії: 1) позитивістський, де жанр трактується як конкретне явище літературного процесу; 2) структуралістський (від 20-х років XX ст.), що наголошує системні зв'язки елементів тексту; 3) комунікативний, що надає перевагу імперично-історичним дослідженням в культурному контексті. Всі новітні генологічні підходи, як засвідчує вчений, відбуваються в межах третього, т. зв. комунікативного напрямку наукової стадії [5, с. 257].

Біля джерел створення комунікативного напрямку стоїть теорія мовленнєвих актів, що виводиться з філософських рефлексій над вербальною комунікацією оксфордської аналітичної школи. Її програмним твором вважається праця Джона Остіна «How to Do Things with Words», в якій сформульовано концепцію ілокуції.

Ідеї фундаторів теорії актів мови активно розвивалися в 70-х роках, що характеризувалися прагматичною орієнтацією досліджень і увагою до обох аспектів комунікації: ілокуції і перлокуції. Серед новітніх досягнень теорії мовленнєвих актів треба

виділити створення численних класифікацій її одиниць, що базуються на різних підставах: інтенції, цілях, напрямках, перформативності, статусі суб'єкта і адресата, імпліцитності і т. д., а також формулювання тези, що кожна культура може бути описана через характерні для неї акти мови, які є частиною суспільно і культурно обумовленої вербальної комунікації.

На польський ґрунт теорія мовленнєвих актів потрапила в 70-ті роки. Мабуть найбільше сприяла її популяризації А. Вежбицька своєю методою виокремлення в натуральній мові елементарних семантичних одиниць. Концепція Вежбицької розвиває ідеї М. Бахтіна, а також черпає з відкриттів *теорії мовленнєвих актів* і концепції *мовної гри* Людвіга Вітгенштейна. Як твердить польський вчений Б. Вітош, метод А. Вежбицької є своєрідним тестом можливостей, які вносить теорія мовленнєвих актів в дослідження жанрової диференціації висловлювання [19, с. 78].

Але незважаючи на численні впливи з боку нових гуманітарних теорій – в тому числі теорії мовленнєвих актів – головним імпульсом розвитку сучасної генологічної думки безсумнівно лишається теорія М. Бахтіна. Однак дотепер лишилися нерозв'язаними деякі важливі проблеми, представлені в оговорюваній концепції нарисово, як наприклад визначення сутності жанрів і випрацювання їх вичерпної дефініції. Як зауважує М. Войтак, причина подібної ситуації криється в ускладненні статусу жанру внаслідок розширення меж поняття, оскільки жанри як типи висловлювання на разі розглядаються також поза філологічними науками і, як поняттями історичні і культурні, – є змінними [22, с. 14].

Визнаючи важливість визначення жанру і його складових корифеями гуманітарної науки М. Бахтіним і С. Скварчинською, зауважимо, що сучасна польська генологія має власний підхід щодо встановлення типів висловлювання. Так, вищезгадана концепція А. Вежбицької збагатила генологію пропозицією єдиної площини для аналізу таких різних висловлювань, як, з одного боку, прості питання і відповіді, а з другого – складні літературні, наукові, публіцистичні та інші форми. Виокремлення вченою елементарних ілокутивних компонентів дозволило розв'язати проблему встановлення зв'язків між поняттями акту мови і жанру.

Акт мови в розумінні А. Вежбицької є простим, але самостійним висловлюванням, а жанр означає складне висловлювання. В дефініції жанру вчена спирається на постулат М. Бахтіна про провідну роль інтенції у виборі моделі висловлювання і приймає до уваги релевантне йому основне положення доктрини Дж. Остіна, що необхідним і достатнім критерієм дефініції висловлювання є комунікативна мета адресанта. Критики А. Вежбицької слушно закидають їй існування поліінтенціональних висловлювань.

Широко відома в польській генології дефініція жанру, запропонована С. Гайдою. Вона відбиває сучасне бачення жанру більшістю дослідників: «Жанр висловлювання – це культурно і історично сформований і включений до суспільної конвенції спосіб мовної комунікації; взірець організації тексту. Вторинно термін цей означає також зібрання текстів, в яких зазначений взірець реалізується, актуалізується» [5, с. 245].

На шляху пошуку універсального підходу до дефініції жанру була створена класифікація його конститутивних ознак, запропонована Є. Бартмінським, яка є одним з нових рішень проблеми жанрових моделей. Сутність цього аналітичного методу ґрунтується на порівнянні словникових дефініцій вибраних жанрів. За умови, що в дефініціях виступають ті самі елементи (конвенціонально – не менше ніж 5–6 відповідностей), повторюваний в кількох словникових дефініціях елемент визнається конститутивною ознакою аналізованого жанру. На підставі такого аналізу класифікація жанрових ознак містить наступні жанротвірні чинники: I – головне поняття; II – інтенція; III – адресат; IV – адресант; V – обставини; VI – тема (зміст); VII – форма (устна/письмова). Можна зауважити, що, пропонуючи оригінальний підхід до виділення жанротворчих чинників, Бартмінський отримує ті самі компоненти, що представлені в класифікації С. Скварчинської, і це тільки підтверджує правильність обох підходів [2].

Оскільки дотепер не існує однозначної дефініції жанру, немає можливості однозначно встановити зв'язки, що існують між *текстом* і *жанром*. Філологія, на думку М. Войтак, визначає ці зв'язки як складні, а водночас взаємні і генетичні, оскільки жанр твориться визначеним комплексом текстових ознак [22, с. 15]. В своїх роздумах на цю тему М. Войтак

представляє дві точки зору: перша розглядає текст як абстрактний об'єкт, внаслідок чого він може ототожнюватися з жанром, а друга представляє текст як реалізацію жанрових конвенцій. Тримаючись другого з зазначених підходів, дослідниця твердить, що через текст реалізується жанровий взірць, під яким розуміється низка правил, які встановлюють найважливіші рівні організації жанрової схеми, і пропонує розрізнення *канонічних взірців* (інакше – прототипних), що творять центр генологічних віднесень, *альтернативних взірців*, що знаходяться близько від центру і відображують структурні жанрові перетворення з формуванням нових жанрових підтипів, а також *адаптаційних* взірців, що віддалені від центру і лежать на межі з іншими жанрами – вони є підставою творення жанрових гібридів.

Подібною точкою зору в питанні зв'язків між текстом і жанром тримається Іжегож Гроховський. Він визнає верховенство прагматичної характеристики жанру: «Жанр не є сумою рис, [...] не редукований до будь-яких формальних директив (хоч сам часом їх вимагає), не належить до механізмів *stricte* текстотворчих, на відміну від, наприклад, операцій творення цілісності чи метатексту. Він є натомість регулятором розуміння, що ідентифікує дане висловлювання в функціональному аспекті і відповідно модифікує вміщені в ньому змісти» [8, с. 23].

Визначення статусу жанру в рамках домінуючої зараз прагматичної концепції тексту дозволяє негативно відповісти на одне з найважливіших питань генології: чи існує текст поза жанром? Як пише Г. Гроховський, в прагматичній перспективі жанр стає неодмінним атрибутом кожного висловлювання, оскільки тільки надання йому певної жанрової кваліфікації перетворює абстрактний набір знаків на носія виразної комунікативної інтенції [Там само, с. 26].

Відкритість кола жанрів, яка пояснює наявність в окремих текстах ознак різних жанрових форм, зауважує Ришард Нич: «Так, як не існує текстів позажанрових, так теж не існує творів, що повністю підпадають під норми виключно одного жанру. Текст може бути підпорядкований різним генологічним класам з огляду на його різні властивості, що беруться до уваги» [11, с. 94].

Сучасна генологія крім позиції, що презентує бахтінське розуміння жанру, де в одному ряду знаходяться як окремі репліки, так і багатотомні художні твори¹, представляє погляд, що існують види тексту поза жанром. Найбільш виразно в польських працях цю позицію відстоює Александер Вілкоть, який заперечує універсальність концепції М. Бахтіна щодо всіх форм висловлювання, закидає йому редуccionізм текстових форм і ігнорування індивідуальної текстотворчості. На думку А. Вілкотя, «Бахтін ніби не зауважив ... стихії вільної розмовності, креативності, різноманітності потенційних предметів розмови і її стилів. Бахтін бачить в мові всевладу жанрів, колективних форм» [18, с. 209]. Натомість натуральний діалог, на думку А. Вілкотя, а також інші презентації “струменю мови” (Бахтін заперечував це поняття) з погляду жанру – розмиті, синкретичні і по-справжньому вільні [17, с. 14].

Разом з розв'язуванням основних проблем, що стосуються природи жанру і зв'язків між жанром і текстом, в сучасній польській генології активно провадяться дослідження в сфері “життя” жанрів, тобто способів їх функціонування. Так, праці теоретиків польської літератури М. Гловинського (1983, 1992), Іренеуша Опацького (1983, 1999), Яна Тшинадловського (1977, 1983) розвивають тезу, що на кожному етапі свого розвитку жанр підлягає як структуралізації, так і деструктуралізації, і це призводить до відкритості кола жанрів, стирання їх меж, перехресчування жанрових форм. Подібне уявлення про життя жанрів презентують також численні праці мовознавців: Тереси Добжинської, М. Войтак, С. Гайди та ін.

Повнота уяви про доробок генології в рамках жанрових перетворень недосяжна через брак уніфікованої термінології для позначення понять жанрового синкретизму і його механізмів. Наприклад, тільки в одній праці Т. Добжинської зустрічаємо цілу низку термінів, що називають жанрові трансформації: *перетворення форм жанрових моделей, контамінація, гібридизація, поєднання жанрових взірців, міграція жанрів, трансфер (перехід) жанрів, пересунення в жанровому полі, міжстильові жанрові запозичення* [4, с. 53–61]. Катажина Суйковська-Собіш і Катажина Вирвас для позначення жанрового синкретизму вживають

терміни *жанрова контамінація* і *перехрещення текстових взірців жанру* [15, с. 63], М. Войтак воліє говорити про *адаптаційні структури і моделі* [21, с. 108–111], Гжегож Гроховські трактує результати жанрових перетворень як *гібриди* чи *гетерогенічні форми* [7, с. 254–256], etc.

Однак, незважаючи на брак однорідної термінології існує можливість реконструкції багатого репертуару генологічних явищ, що постає при дослідженні історичних і функціональних перетворень різноманітних форм висловлювань. Тут йдеться передусім про *еволюцію жанрів*, їх *трансакцентацію* в рамках однієї культури, а також про *міграцію жанрів*, яка відбувається в процесі міжкультурної комунікації.

Поняття еволюції вживається в літературі предмету для позначення процесу розвитку конкретного жанру або цілого репертуару жанрів, що “функціонують” в даній культурі і визначають її самобутність. Як пише С. Гайда, головною засадою загальних законів розвитку жанру є діалектична гра генези і функції, а також текстової структури [5, с. 264]. Еволюціонування, на думку Т. Добжинської, виражається, в тому числі, перенесенням форм висловлювання з одного стилю до другого, а також поєднанням жанрових взірців [4, с. 54]. Тут йдеться про переформування жанрового поля в межах однієї культури шляхом порушення функціональності окремих жанрів. Найчастіше в літературі предмету це називається *контамінацією*, під якою розуміється перехрещення вихідних жанрів, які мають подібні семантичні і структурні компоненти. Під впливом змінних суспільних умов вони творять нові жанрові структури. К. Суйковска-Собіш і К. Вирвас вказують також на той факт, що підставою контамінації, окрім формальної чи семантичної близькості жанрів, може бути також інтенція адресанта [15, с. 63]. Це співвідноситься із явищем *трансакцентації*, яке вводить М. Бахтін у його міркуваннях про жанри “первинні” і “вторинні”. Аналізуючи бахтінське розуміння видів жанрових трансформацій, Т. Добжинська пише: «Бахтін передусім звертає увагу на одноразову модифікацію функції тексту щодо представленого ним жанру – на ситуацію, коли жанр вжито інакше, ніж це передбачає конвенція його застосування» [3, с. 79].

Як приклад трансакцентації, вжитої для досягнення конкретної мети, Т. Добжинська подає описане Г. Лохфінком, представником німецької літературної критики, гумористичне вживання форми голосіння в Книзі Ісаї (Іс 14, 4-21), коли жалобна пісня стає формою памфлету². Тут, незважаючи на одноразове вживання в іншій функції, жанр як такий зберігає свій первинний життєвий контекст [10, с. 79–80].

Оскільки у М. Бахтіна поняття трансакцентації не отримало точного визначення, у сучасній генології воно застосовується по-різному: як для означення одноразового нетипового вживання жанру, так і тривалої зміни функції жанру внаслідок зміни прагматичних параметрів, що окреслюють типові обставини його вживання. Як пише Т. Добжинська, «параметри ці змінюються разом з еволюцією суспільного життя, з перебудовою його інститутів і змінами в системі комунікації. Жанр може зберегти життєздатність, виказувати структурну безперервність, але змінюється його функція» [3, с. 79].

Як приклади, що ілюструють тривалу, а не одноразову трансакцентацію жанру в процесі його розвитку, Т. Добжинська звертається до описаного Г. Лохфінком перетворення псалмів, первинно – текстів благальних – в форму благальної молитви, а також перетворення езопової байки (повчання в формі параболи) в дидактичний жанр літератури для дітей, а останнім часом – навіть в форму політичної сатири.

В процесі еволюції жанрів часом відбуваються так би мовити *революційні зміни* на тлі вікової історії розвитку форм висловлювання. Т. Добжинська пише про стрибкові зміни в генологічному полі, що трапляються в переломні моменти суспільного життя, коли гостра потреба в світоглядній зміні призводить до пошуку радикально відмінних форм висловлювання. Як ілюстрацію подібного стрибка дослідниця використовує приклади раптового розширення генологічного репертуару літератури: 1) перенесення з фольклору до поезики романтизму нового суб'єкта, наділеного сильним моральним “інстинктом”; 2) запровадження до футуристичної поезії взірців газетних повідомлень з метою формування нового суб'єкта, приналежного до цивілізації великих міст; 3) входження до післявоєнної літератури сакральних жанрів як спосіб вираження екзистенціальної сутності суб'єкта [4, с. 56–58].

Наведені вище приклади міграції жанрів і утворення нових жанрових форм представляють жанротвірні процеси, що відбуваються в межах однієї етнічної культури. Однак нові жанри виникають також на площині міжкультурних контактів, коли відбувається їх перехід з однієї культури в іншу та адаптація в новому культурному контексті. Як приклад таких жанрових перетворень Т. Добжинська наводить історію походження *мотиваційного листа* в репертуарі польських офіційно-ділових жанрів: це перехрещення англо-американської форми *letter* з польським *podaniem* (заявою).

Разом з діахронічним аспектом, в рамках якого аналізується процес еволюції жанрів, польська генологія нині активно розвиває напрямок синхронних досліджень, акцентуючи сучасну тенденцію до певної безформності висловлювань. На перший план в цих дослідженнях виступає поняття гібридизації. Воно стосується переважно літературних жанрів і жанрів “навкололітературних”. Характеризуючи гібридні твори, Г. Гроховський відзначає, що в їх будові можна розпізнати репертуар елементів, запозичених з різноманітних жанрових зразків. Однак ці елементи не є сумою окремих складників – вони творять інтегральний характер висловлювання з власною ієрархією відносин [7, с. 254–256]. Аналізуючи авторські прийоми в творах з високим показником гібридизації, Г. Гроховський пише, що автори «...не тільки використовують гетерогенні форми, конвенції і тематичні поля, але також сплавляють їх таким чином, що часто важко виділити окремі сфери іншорідності [7, с. 254].

У пошуках причини появи гібридів можна припустити, що тексти з непрозорою жанровою приналежністю створюються з метою реалізації комунікативної стратегії, скерованої на підкреслення суб'єктом винятковості свого світобачення, коли він свідомо виходить за межі системи вже існуючих жанрів, або також стратегії, налаштованої на вибагливого адресата, оскільки надмірно прозорі і зрозумілі тексти можуть бути для нього нецікаві як цілком передбачувані. Слід зазначити, що розуміння гібридного тексту є, безперечно, актом творчим і задіює відразу кілька сценаріїв сприйняття. В аналізі явища гібридизації Г. Гроховський формулює підсумкове припущення, що, може всі тексти – це гібриди, а які з них найвиразніші, оскільки розхитування статусу цілісності виступає в них на перший план [Там само, с. 264].

Наступним кроком в прагненні до впорядкування всіх існуючих текстів крізь призму жанру стала дискусія про доцільність розмежування *літературної* і *лінгвістичної генології*, що зараз відбувається в польському філологічному дискурсі. Якщо до появи бахтінської концепції жанру здобутки генології з'являлися виключно на ґрунті історії літературних жанрів, то після жанри мови у польській генології почали вивчати за допомогою інструментарію лінгвістики тексту. Оскільки відкриття російського вченого визначило спільне поле лінгвістичних і літературних розвідок, спрямованих на визначення природи жанру як упорядковуючої категорії мови, методологія лінгвістичних досліджень стала доступна для аналізу як літературних, так і “навкололітературних” текстів. Лінгвістика у прагненні до систематизації мовних явищ звернулася до досвіду літературознавства в сфері формування прозорої системи жанрів. Таке поєднання потенціалу двох наук в процесі творення цілісної теорії спільного об'єкту – жанру – дає підставу на нинішньому етапі розвитку польської лінгвістики визнати генологію окремою і єдиною науковою дисципліною. Проте, серед дослідників немає згоди у цьому питанні. Наприклад, Б. Вітош, в цілому визнаючи синтез сучасної генологічної рефлексії, схиляється до виділення *лінгвістичної генології* (визнаючи, звісно, існування літературознавчої генології) як самостійної наукової дисципліни. В тлумаченні своєї позиції дослідниця опирається на протиставлення методів, що вживаються у підході до тексту: у літературній генології це методи із сфери систематики літературних форм, присутньої в науковій рефлексії і в буденному сприйнятті, а в лінгвістичній генології – методи, випрацьовані в лінгвістиці тексту [20, с. 8]. Подібну позицію займають також Г. Гроховський (2004), М. Гловинський (1992), Е. Бальцежан (1999, 2000), В. Волецький (1999), які трактують загальну генологію тільки як бажану перспективу фузії двох наук – літературної і лінгвістичної генологій. Адекватною основою такої фузії, як вважає Б. Вітош, може виступити теорія комунікації, яка забезпечує синтетичну інтерпретацію літературних і практичних висловлювань [20, с. 92].

У генологічній дискусії також звучать голоси, що заперечують правомірність виділення двох дисциплін (Є. Бартмінський, Антоні Фурдал, Т. Добжинська). Як пише А. Фурдал: «В дійсності дисципліна, про яку йдеться є одна, чи скоріше повинна бути одна і розпадатися на розділи, пов'язані із сферами мовної комунікації...» [9, с. 89].

Представлена вище пропозиція дозволяє розглядати *лінгвістичну генологію* не як окрему наукову дисципліну, а як новий аспект жанрових досліджень, що дозволяє акцентувати природу жанру: динамічну, відкриту на зміни, узалежену від процесів як внутрішніх (вплив користувачів і творців, носіїв мови і письменників), так і зовнішніх (культурно-історичні зміни). На тлі такого розуміння *літературознавча генологія* виступає як окремий генологічний аспект з довшою традицією, коріння якої сягають античної риторики. До генологічних досліджень, що представляють цей аспект, треба зарахувати роботи І. Опацького, Г. Гроховського, М. Гловінського, Яна Тшинадловського та інших. Незважаючи на те, що в своїх працях вищезгадані автори не загострюють питання “окремоті” чи єдності літературознавчої і лінгвістичної генологій, їх аналіз форм висловлювання вказує на визнання концепції Бахтіна і міждисциплінарного підходу у вивченні жанру.

Тракування літературознавчої і лінгвістичної генологій як складових частин єдиної генології дозволяє при зміні аспекту дослідження лишити незмінним об'єкт науки – жанр мови. При цьому змінюється сфера предмету (літературні чи практичні тексти, писемні чи усні), а також інструментарій його наукового аналізу (методологія філософська, літературознавча чи лінгвістична).

Прикладом інтегрального підходу в жанрових дослідженнях є аналіз природи жанру, запропонований М. Гловінським. Верифікуючи тезу про історичність жанру і його т. зв. *натуральність*, вчений доходить висновку, що теорія жанру визначається не тільки європейською літературною практикою, а також мовою, в межах якої вона формулюється. За М. Гловінським, закріплені в жанрі мовні традиції дозволяють загострити в теорії те, що в інших мовах, де даної традиції немає, такому загостренню не піддається. Як приклад залежності меж жанру від конкретної мови М. Гловінський наводить польську генологічну традицію з її принциповою різницею між родом і жанром (а часом ще й жанровим підтипом), порівнюючи її з французькою традицією, де в свідомості носіїв не існує такої чіткої різниці між цими поняттями і в принципі все вирішується за допомогою терміну *genre*. На цій підставі М. Гловінський робить висновок про те, що можливості конкретної мови стають співчинником генологічної теорії [6, с. 81–82].

Участь мови як елементу національної культури в творенні системи жанрів є фактом незаперечним. Як зазначає А. Вежбицька, думка, що різні культури можуть вивчатися через призму характерних для них жанрів, є на сьогодні вже широко розповсюджена [16, с. 228]. Для підтвердження своєї позиції дослідниця посилається на численні наукові праці, в т.ч. Ервінга Гоффмана (1981), Гумпера Джона (1972), Делла Г. Хаймса (1962) і багатьох інших. У доробку польської генологічної школи питання культурної обумовленості жанру ґрунтовно представляють праці Є. Бартмінського (1990 та ін.), що представляють її в етнолінгвістичному аспекті.

Розмірковуючи над обставинами, що творять постать сучасної генології, треба визнати, що зараз вона черпає імпульси для свого розвитку з досліджень в сфері теорії тексту і комунікації. На польському ґрунті цю сферу представляють роботи Марії Ренати Майєнкової, Т. Добжинської, С. Гайди, А. Вежбицької, Є. Бартмінського, Б. Бонецької, А. Душак та ін.

Генологія, без сумніву, вже отримала статус нової самостійної дисципліни, але якщо йдеться про ступінь її зрілості, то мусимо визнати, що Г. Гроховський має рацію, коли говорить, що «... важко було б вже зараз говорити про єдину, зінтегровану і загально апробовану теорію, чи хоча б дефініцію жанру. Однак можна і варто вказати на певні тенденції, що домінують у мисленні про цю категорію, а також питання, що викликають найбільше суперечок» [8, с. 20].

Подібну позицію займає і С. Гайда, який, не зважаючи на те, що визнає значні досягнення генології, а позицію польської генології оцінює як значиму у світовому масштабі, відмовляє генології в визнанні її наукової зрілості. Він пише: «До цього часу генологія не

опрацювала ані єдиної, загальноновизнаної теорії жанру, ані повного опису жанрових реалій» [5, с. 258].

Це твердження, залишаючись актуальним, не зменшує ваги досягнень генології, що вже існують на сьогоднішній день. Головним з них є те, що вже сформульовано фундаментальні підстави сучасної генології, які випливають з концепції М. Бахтіна. Б. Вітош пропонує заключити їх в п'ять пунктів: 1) знищення межі між літературними і практичними жанрами; 2) визнання складної (багатожанрової) структури висловлювання; 3) “розхитування” рами тексту і його моделі – жанру; 4) визнання усної безпосередньої комунікації зоною різноманітних форм комунікації (сучасний аналіз дискурсу, філософія діалогу); 5) підкреслення статусу генології розмовних жанрів і її використання в науковій типології (авторка посилається на численні праці, в яких відчувається резонанс цієї бахтінської ідеї).

У представленому огляді досягнень польської генології ми сконцентрувалися головним чином на “стиранні” меж між літературними і практичними жанрами, а також на обставинах послаблення меж жанру, що є найбільш виразними з сучасних тенденцій в еволюції жанрових форм.

Роблячи висновок щодо загальної картини розвитку польської генології, можна зазначити, що вона йшла від літературного тексту як єдиного об'єкту своїх досліджень до тексту в широкому розумінні, тобто в бік досліджень розмовних жанрів. Як свідчить матеріал представлених наукових розвідок, польська школа робить свій помітний внесок у створення образу нової генології, предметом вивчення якої є універсум мови і всі форми мовної комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров / Бахтин М. М. // Собрание сочинений : в 7 т. – М.: Русские словари, 1996, Т.5 : Работы 1940-1960 гг. Т. 5, 732 с.
2. Bartmiński Jerzy, Nieopublikowany maszynopis.
3. Dobrzyńska Teresa, Gatunki pierwotne i wtorne, [w:] Teresa Dobrzyńska (red.), Typy tekstów. Zbiór studiów, Warszawa: Wydawnictwo IBL 1992, 107 s.
4. Dobrzyńska Teresa, Międzystylowe pożyczki gatunkowe jako źródło odnowy poetyki w czasach przełomów, [w:] Danuta Ostaszewska (red.), Gatunki mowy i ich ewolucja, t. 2, Tekst a gatunek, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2004, 448 s.
5. Gajda Stanisław, Gatunkowe wzorce wypowiedzi, [w:] Jerzy Bartmiński (red.), Współczesny język polski, Lublin: Wydawnictwo UMCS 2001, 695 s.
6. Głowiński Michał. Gatunek literacki i problemy poetyki historycznej, [w:] Genologia polska. Wybor tekstów, oprac. Ewa Miodońska-Brookes i in., Warszawa 1983, 545 s.
7. Grochowski Grzegorz, Tekstowe hybrydy: literackość i jej pogranicza, Wrocław: Fundacja na rzecz Nauki Polskiej 2000, 291 s.
8. Grochowski Grzegorz, Czy istnieje tekst poza gatunkiem, [w:] Danuta Ostaszewska (red.), Gatunki mowy i ich ewolucja, t. II. Tekst a gatunek, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2004, 448 s.
9. Furdal Antoni, Genologia lingwistyczna, [w:] Jerzy Bartmiński, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura (red.), Akty i gatunki mowy, Lublin: Wydawnictwo UMCS 2004, 358 s.
10. Lohfink Gerhard, Rozumieć Biblię: wprowadzenie do krytyki form literackich, Warszawa 1987, 137 s..
11. Nycz Ryszard, Tekstowy świat: poststrukturalizm a wiedza o literaturze, Krakow 2000, 270 s.
12. Opacki Ireneusz, Z zagadnień cyklu sonetowego w polskim romantyzmie, [w:] Aleksander Wilkoń (red.), Typologia odmian współczesnej polszczyzny Katowice UŚ 1987, 113 s.
13. Skwarczyńska Stefania, Wstęp do nauki o literaturze, Warszawa, t. 3, 1965, 411 s.
14. Skwarczyńska Stefania. Cechy konstytutywne gatunku, [w:] Jerzy Bartmiński, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, Joanna Szadura (red.), Akty i gatunki mowy, Lublin: UMCS 2004, 358 s.

15. Sujkowska-Sobisz Katarzyna, Wyrwas Katarzyna, Dwa typy kontaminacji gatunkowych, [w:] Danuta. Ostaszewska (red.), Gatunki mowy i ich ewolucja, t. 2, Gatunek i tekst, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2003, 448 s.
16. Wierzbicka Anna, Język – umysł – kultura: wybor prac/ Jerzy Bartmiński (red.), Warszawa: Wydawnictwo PWN 1999, 592 s.
17. Wilkoń Aleksander, Typologia odmian współczesnej polszczyzny, Wyd. 2 popr., Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2000, 108 s.
18. Wilkoń Aleksander, Spójność i struktura tekstu. Wstęp do lingwistyki tekstu, Krakow 2002, 304 s.
19. Witosz Bożena, Lingwistyka a problem gatunkow mowy, [w:] Władysław Lubaś (red.), Socjolingwistyka 14, Krakow: Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN 1994, 172 s.
20. Witosz Bożena, Genologia lingwistyczna, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2005, 261 s.
21. Wojtak Maria. Modlitwa ustalona - podstawowe wyznaczniki gatunku, [w:] Jan Adamowski, Stanisława Niebrzegowska (red.), W zwierciadle języka i kultury, Lublin: Wydawnictwo UMCS 1999, 539 s.
22. Wojtak Maria, Wzorce gatunkowe wypowiedzi a realizacje tekstowe, [w:] Danuta Ostaszewska (red.), Gatunki mowy i ich ewolucja, t. 2, Tekst a gatunek, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2004, 448 s.
23. Zaśko-Zielińska Monika, Przez okno świadomości. Gatunki mowy w świadomości użytkowników języka, Wrocław 2002, 179 s.

ПРИМІТКИ

1. В польській генології прихильницею такого розуміння жанру є передусім Анна Вежбіцка.
2. Див. Lohfink Gerhard, Rozumieć Biblię. Wprowadzenie do krytyki form literackich, Warszawa 1987.

Одержано редакцією 27.02.2008

Прийнято до друку 17.11.2008

УДК 81'272

В. І. Шульгіна

ЕКСПРЕСИВНІСТЬ ЯК ІНФОРМАЦІЙНА КАТЕГОРІЯ

У статті розглядається співвідношення категорії експресивності і категорії інформативності. На тлі виявлення їх спільних і специфічних властивостей з'ясовується їх видо-родова залежність, тобто автор розглядає експресивність як різновид категорії інформативності.

В статье рассматривается соотношение категории экспрессивности и категории информативности. На фоне выявления их общих и специфических характеристик устанавливается их видо-родовая зависимость, то есть автор рассматривает экспрессивность как разновидность категории информативности.

The article deals with expressiveness category and self-descriptiveness category coocelation. Their aspectual aspectual-geuder dependence on the bachground of their common and specifie peculiarities has been clarified, i.e. the author cousiders expressiveness as a variety of self-descriptiveness category.

Поняття інформативності в лінгвістичній літературі часто використовується поряд з поняттям експресивності (щоправда, найчастіше в некатегорійному значенні).